

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№ 4
maxsus son

2025
IYUL

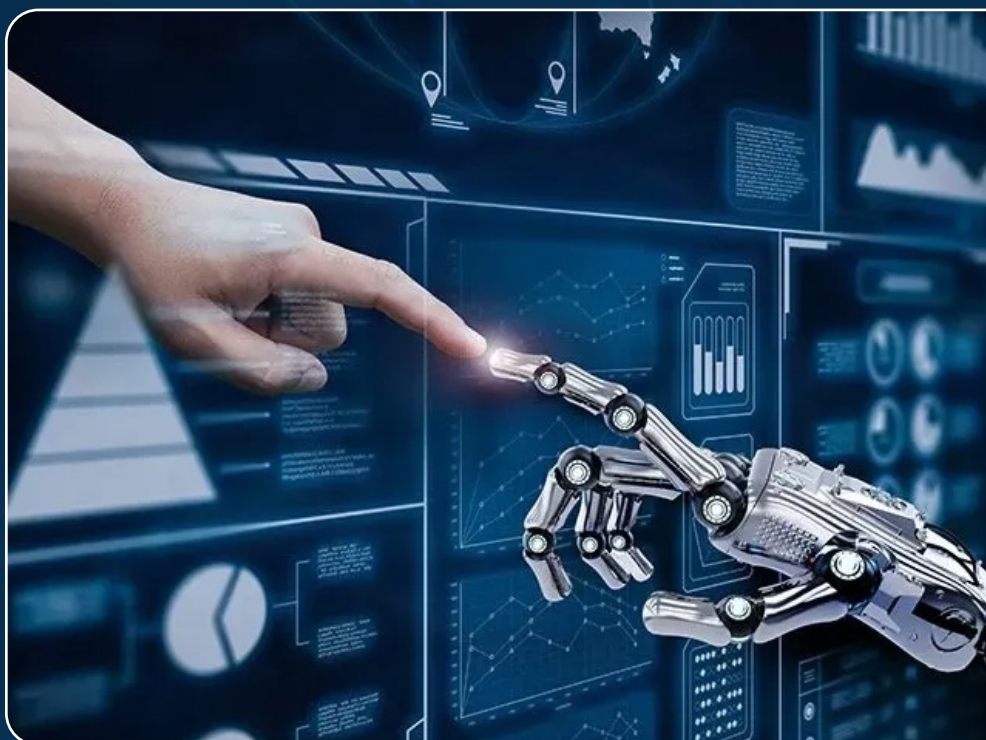

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

**BAKALAVR
TALABALARINIG
MAQOLALARI
TO'PLAMI**

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr,
17 sahifa, iyul, 2025-yil.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellash
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi

05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Nostandart bandlikning asosiy shakllari: ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiya vositasi sifatida	10
---	----

Zuxra Abdikarimova, Saida Eshchanova

NOSTANDART BANDLIKNING ASOSIY SHAKLLARI: IJTIMOY INKLYUZIYA VA IQTISODIY DIVERSIFIKATSIYA VOSITASI SIFATIDA

Zuxra Abdikarimova

Urganch Ranch texnologiya universiteti o'qituvchisi, PhD

venus_0204@mail.ru

Saida Eshchanova

Urganch Ranch Texnologiya universiteti talabasi

dastoneshchonov2000@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nostandart bandlik shakllarining zamonaviy mehnat bozorida o'rni, ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlashdagi funksional vazifalari chuqur tahlil qilingan. Frilans, masofaviy ish, platforma mehnati va ko'p funktsiyali bandlik turlari orqali ijtimoiy zaif qatlamlarning mehnatga jalb etilishi hamda daromad manbalarining ko'payishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: nostandart bandlik, ijtimoiy inklyuziya, iqtisodiy diversifikatsiya, frilans faoliyati, masofaviy ish, platforma mehnati, gig iqtisodiyot.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the role of non-standard forms of employment in the modern labor market, focusing on their contribution to social inclusion and economic diversification. It examines how freelancing, remote work, platform-based labor, and multi-functional employment expand opportunities for marginalized groups and diversify income sources.

Keywords: non-standard employment, social inclusion, economic diversification, freelance work, remote work, platform-based labor, gig economy.

Аннотация: В статье проведён углублённый анализ роли нестандартных форм занятости в современной экономике, особенно в контексте социальной инклюзии и экономической диверсификации. Рассматриваются механизмы вовлечения социально уязвимых групп в трудовую деятельность через фриланс, дистанционную работу, платформенную занятость и многофункциональные формы труда.

Ключевые слова: нестандартная занятость, социальная инклюзия, экономическая диверсификация, фриланс-деятельность, дистанционная работа, платформенный труд, Гиг-экономика.

KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiyotda yuz berayotgan raqamli transformatsiya, texnologik innovatsiyalar va mehnat munosabatlaridagi yangilanishlar natijasida nostandart bandlik shakllari nafaqat bandlik tizimining muhim tarkibiy qismiga, balki ijtimoiy inklyuziya va hududiy iqtisodiy diversifikatsiyaning strategik vositasiga aylanmoqda. An'anaviy to'liq stavkali va doimiy mehnat shakllaridan farqli ravishda, nostandart bandlik mehnat vaqtining moslashuvchanligi, ish joyining geografik erkinligi hamda mehnat shaklining turlicha ko'rinishlari (freelancing, masofaviy ish, vaqtinchalik bandlik, platforma ishchiligi) bilan ajralib turadi.

Bugungi kunda jahon mehnat bozori sharoitida nostandart bandlik shakllari tobora ortib borayotgan ahamiyatga ega. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO), OECD, Yevropa Komissiyasi kabi xalqaro institutlar nostandart bandlikni zamonaviy mehnat bozorining ajralmas elementi sifatida e'tirof etmoqda [1; 2; 3]. Bu

bandlik shakllari ayniqsa chekka hududlarda, mehnat resurslari yetarlicha safarbar etilmagan yoki an'anaviy sanoat infratuzilmasi mavjud bo'lmagan mintaqalarda yangi iqtisodiy faollik o'choqlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Nostandart bandlik (masalan, vaqtinchalik, qisqa muddatli va shartnomaviy ishlar) zamonaviy mehnat munosabatlarining muhim shakliga aylanmoqda va bu model mehnat bozorida moslashuvchanlikni ta'minlaydi [1].

Shu bilan birga, nostandart bandlikning ijtimoiy inklyuzivlikni ta'minlashdagi o'rni ham alohida ta'kidlanmoqda. Masalan, ayollar, yoshlar, nogironligi bo'lgan shaxslar kabi mehnat bozorida imkoniyati cheklangan toifalar uchun nostandart bandlik shakllari iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish, o'zini o'zi band qilish va mustaqil daromad manbaini yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu holat nafaqat shaxsiy farovonlikni, balki butun mintaqaning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Nostandart bandlikning zamonaviy mehnat bozorida roli va funksional vazifalari bugungi global iqtisodiy o'zgarishlar, texnologik taraqqiyot va pandemiyadan keyingi transformatsiya jarayonlari fonida keng tahlil etilmoqda. Bu borada yetakchi xalqaro tashkilotlar, xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan amalga oshirilgan ilmiy ishlar ushbu bandlik shakllarining ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiyaga ta'sirini turli rakurslardan yoritmoqda.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) 2016-yilda chop etgan "Non-standard employment around the world" hisobotida nostandart bandlikning asosiy shakllari (frilans, platforma mehnati, vaqtinchalik ishlar) va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini tizimli tahlil etilgan [1]. Ushbu hujjatda aytilishicha, nostandart bandlik bir tomondan moslashuvchanlikni ta'minlasa, boshqa tomondan mehnat huquqlari kafolatining zaiflashuvi bilan ham tavsiflanadi.

OECD tomonidan chop etilayotgan "Employment Outlook" seriyasi (2020–2023-yillar)da platforma iqtisodiyoti, frilanserlik va ko'p funksiyali ishlar mehnat samaradorligi va inson kapitalining rivojlanishi nuqtayi nazaridan tahlil etilgan. Ayniqsa, yoshlar va raqamli savodxonligi yuqori bo'lgan guruhlar orasida gig iqtisodiyotga asoslangan bandlik shakllarining kengayib borayotgani ta'kidlanadi [2].

Yevropa Komissiyasining "The Platform Economy and Precarious Work" (2021) hisobotida platforma mehnatining huquqiy noaniqligi, daromadning barqaror emasligi va rasmiy statistikada aks etmasligi kabi muammolar ko'rsatib o'tilgan [3]. Shu bilan birga, bu shakllar Yevropaning chekka hududlari va ayollar bandligida ijobiy o'sishga olib kelgani qayd etiladi.

Fransuz olimi Guy Standing o'zining "The Precariat: The New Dangerous Class" (2011) asarida nostandart bandlik asosida shakllanayotgan yangi ijtimoiy sinf — "prekariat" toifasini atroflicha tavsiflaydi [5]. U nostandart ishlarning beqaror, ijtimoiy himoyadan yiroq va xavfli xususiyatlarini tanqidiy tahlil qilgan. Britaniyalik olim Ursula Huws esa "Labour in the Global Digital Economy" (2014) nomli kitobida masofaviy ish, raqamli platformalar orqali mehnat va transmilliy frilanserlikning gender muammolari hamda iqtisodiy ekspluatatsiya bilan bog'liq jihatlarni ochib beradi [6].

Mahalliy mualliflardan Xo'jayev S. (2022) tomonidan yozilgan "O'zbekistonda mehnat bozorining transformatsiyasi va nostandart bandlik" nomli maqolada O'zbekiston sharoitida nostandart bandlik shakllarining viloyatlar kesimidagi ko'rinishlari, ayollar va yoshlarga ta'siri tahlil etilgan [7]. Muallif nostandart bandlikni ijobiy imkoniyatlar bilan birga, mehnat munosabatlarida muvozanatsizlik manbai sifatida ham ko'radi.

Ravshanov A. (2021) nostandart bandlikning imkoniyatlari va xavf-xatarlarini ko'rsatgan holda, ijtimoiy himoya tizimining bu shakllarga moslashmaganligini tanqid qiladi [8]. Ayniqsa, frilanserlar va platforma ishchilari uchun pensiya, sog'liqni saqlash va shartnomaviy huquqlar bo'yicha mavjud bo'shliqlar tahlil etilgan. Nazarova G. o'zining 2021-yilgi dissertatsiyasida nostandart bandlik shakllarini huquqiy va institutsional tartibga solish bo'yicha takliflar ishlab chiqqan [9]. U frilanserlar uchun mehnat shartnomalarining standartlashtirilgan modelini yaratish va soliq tizimini soddalashtirish zarurligini asoslab bergan.

Ushbu adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, nostandart bandlik zamonaviy mehnat bozorining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Biroq ushbu shakllarning salbiy oqibatlarini yumshatish uchun davlat siyosati, ijtimoiy himoya tizimi va huquqiy me'yorlar izchil va kompleks tarzda moslashtirilishi zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini nostandart bandlik shakllarining zamonaviy mehnat bozorida o'rni hamda ularning ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiyaga qo'shayotgan hissasini tizimli yondashuv asosida o'rganish tashkil etadi. Tadqiqot doirasida empirik tahlil, solishtirma metod, mantiqiy-tahliliy uslub, statistik tahlil, kontent-analiz va institutsional yondashuv kabi bir nechta ilmiy metodlar kompleks tarzda qo'llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda globallashuv, texnologik taraqqiyot va mehnat munosabatlarining moslashuvchanlashuvi natijasida an'anaviy ish shakllaridan farq qiluvchi bandlik turlari keng tarqalmoqda. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot, platforma mehnati, frilanserlik va masofaviy ish kabi zamonaviy bandlik shakllari nafaqat ishlab chiqarish va xizmatlar sohasini o'zgartirmoqda, balki ishchi kuchining bozorga kirish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Ushbu jarayon "nostandart bandlik shakllari" deb nomlanuvchi tushunchaning shakllanishiga olib keldi.

An'anaviy to'liq stavkali, vaqtga asoslangan ofis ishlari bilan bir qatorda, nostandart bandlik turlari — qisqa muddatli, vaqtinchalik, masofaviy yoki buyurtmaga asoslangan faoliyat ko'rinishlari orqali ishga joylashish imkoniyatlari tobora ortib bormoqda. Mehnat bozorida bunday transformatsiya bir nechta muhim omillar bilan bog'liq:

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi – internet va onlayn platformalar orqali ish topish imkoniyatlarining kengayishi.

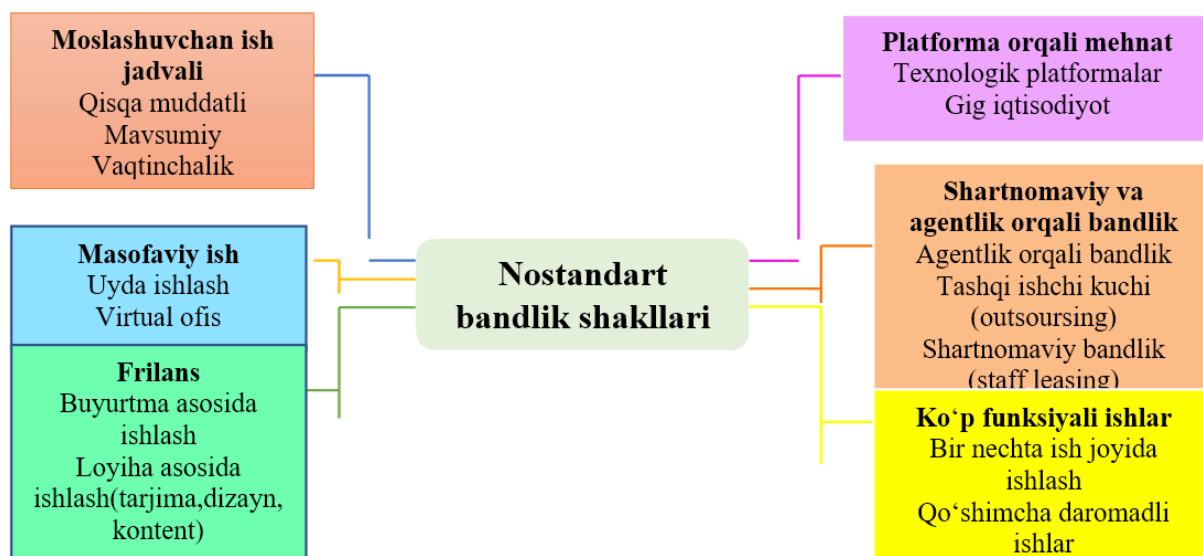
Ish beruvchilarning mehnat xarajatlarini optimallashtirishga intilishi – bu tashqi mehnat resurslaridan (outsourcing, staff leasing) foydalanishni rag'batlantirmoqda.

Ishchi kuchining ish va shaxsiy hayot muvozanatini saqlash istagi – bu esa masofaviy va moslashuvchan ish shakllariga bo'lgan talabni oshirmoqda.

Yoshlar va ayollar bandligini rag'batlantirish ehtiyoji – nostandart ish shakllari vaqt va joy bo'yicha yuqori moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Gig iqtisodiyotning shakllanishi – bunda har bir ish alohida xizmat sifatida taklif etilib, texnologik platformalar orqali amalga oshiriladi.

Quyida nostandart bandlik shakllarining asosiy turlari hamda ularning qisqacha tavsifi aks etgan rasm (diagramma yoki jadval) taqdim etiladi (1-rasm):

1-rasm. Nostandart bandlikning asosiy shakllari¹

Ushbu rasmda nostandart bandlik shakllari zamonaviy mehnat bozorida asosiy yo'nalishlarga ajratilgan holda tasniflangan bo'lib, bu shakllar mehnat munosabatlarining an'anaviy ko'rinishlaridan farq qiladi va ishchilarga moslashuvchanlik hamda erkinlik yaratadi.

Moslashuvchan ish grafigidagi bandlik — bu an'anaviy 8 soatlik qat'iy jadvaldan farqli ravishda, xodimlarga ish vaqtini o'zlariga qulay tarzda belgilash imkonini beruvchi nostandart bandlik shaklidir. Bunday bandlik zamonaviy mehnat munosabatlarida ishchi va ish beruvchi uchun keng erkinlik yaratadi. Xodim ishga kelish va ketish vaqtini mustaqil belgilashi mumkin. Ko'pincha ish vaqtidan ko'ra natijaga qarab baholanadi. Kundalik yoki haftalik ish tartibi xodim ehtiyojiga qarab moslashtiriladi.

Moslashuvchan bandlik xodimlarga shaxsiy hayot bilan ishni muvozanatlashtirishda katta yordam beradi. Bu stress darajasini kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi. Talabalar, kichik farzandli onalar yoki boshqa majburiyatlari bo'lgan shaxslar uchun ayni muddao hisoblanadi. Ish beruvchilar uchun esa bu model xodimlar sodiqligini oshiradi, ularning mehnat unumdorligini kuchaytiradi va turli vaqt zonalarida ishlovchi mijozlar bilan qulay aloqani ta'minlaydi.

¹ Muallif tadqiqotlari asosida shakllantirildi

Masofaviy ish nostandart bandlik shakllaridan biri bo'lib, xodimning ish faoliyatini doimiy ish joyida emas, balki boshqa joyda bajarishini anglatadi. Bu turdagi ish texnologiyalarning rivojlanishi natijasida shakllangan va ayniqsa pandemiyadan so'ng keng tarqalgan. Masofaviy ishda xodim uydan, kofe-shopdan yoki virtual ofisdan ishlashi mumkin. Ishchi va ish beruvchi o'rtasidagi muloqot hamda topshiriqlarni bajarish jarayoni internet orqali — Zoom, Google Meet, Slack, Microsoft Teams kabi tizimlar yordamida amalga oshiriladi.

Bunday ishlash shakli xodimga o'z vaqtini erkin taqsimlash imkonini beradi. Ish odatda aniq soatlar emas, balki natija asosida baholanadi. Bundan tashqari, xodim transport xarajatlardan qochadi va oilaviy majburiyatlarni ish bilan uyg'unlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masofaviy ish to'liq yoki gibrid shaklda bo'lishi mumkin. To'liq shaklda xodim umuman ofisga bormaydi. Gibrid shaklda esa haftaning ayrim kunlari ofisda, ayrim kunlari esa masofadan ishlaydi.

Shunga qaramay, masofaviy ishning ayrim muammolari mavjud: ishchilarning ijtimoiy ajralib qolishi, ish faoliyati ustidan nazoratning murakkabligi, samaradorlikni baholashdagi qiyinchiliklar hamda ba'zida mehnat huquqlari to'liq kafolatlanmasligi kuzatiladi.

Frilanslik — nostandart bandlik shakllarining eng ommabop va erkin turlaridan biri hisoblanadi. Frilanser doimiy ish joyiga ega bo'lmagan holda mustaqil tarzda buyurtmalar asosida xizmat ko'rsatadi. Bu faoliyat, asosan, ijodiy, texnik yoki raqamli xizmatlar sohasida uchraydi. Masalan, grafik dizayn, veb-sayt yaratish, tarjima, kontent yozish, dasturlash, video montaj, ovoz yozish va marketing xizmatlari aynan frilanserlar tomonidan bajariladi. Frilanserlar odatda onlayn platformalar orqali mijoz topadilar. Bu platformalar ularni mijozlar bilan bog'lovchi vosita vazifasini bajaradi.

Frilans ish turi natijaga yo'naltirilgan bo'lib, aniq ish vaqti yoki ish joyi mavjud emas. Frilanser istalgan vaqtda, istalgan joyda ishlashi mumkin. Bu holat xodimga yuqori darajada mustaqillik, moslashuvchanlik va shaxsiy hayotni ish bilan muvozanatlash imkonini beradi. Frilanslikning afzalliklari orasida vaqtga bog'liq emaslik, turli mijozlar bilan ishlash, daromad manbalarining xilma-xilligi va ijodiy erkinlik mavjud [5]. Bundan tashqari, ko'plab frilanserlar o'z malakasini doimiy ravishda oshirishga va global bozorda xizmat ko'rsatishga intiladilar.

Biroq frilans ish shakli bilan bog'liq ba'zi muammolar mavjud. Jumladan, barqaror daromad manbasining yo'qligi, ijtimoiy himoyaning cheklanganligi, mehnat shartnomalarining rasmiylashtirilmaganligi va soliqqa tortilish masalalari. Aksariyat hollarda frilanserlar norasmiy ishlovchilar sifatida qaraladi va bu ularning pensiya jamg'armalari, tibbiy sug'urta, to'lanadigan ta'tillar kabi mehnat huquqlaridan chetda qolishiga sabab bo'ladi.

Platforma orqali mehnat — nostandart bandlik shaklining zamonaviy va texnologiyaga asoslangan ko'rinishi hisoblanadi. Bu shaklda ishchi va mijoz o'rtasidagi aloqa maxsus onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi. Platforma mehnati "gig iqtisodiyot" tushunchasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu turdagi ishlar odatda qisqa muddatli va buyurtmaga asoslangan bo'ladi. Ishchi o'z xizmatini platforma orqali taklif qiladi va har bir bajarilgan vazifa uchun to'lov oladi.

Bunday bandlik shakliga misol sifatida Uber, Yandex Go, Bolt, Upwork, Fiverr, Glovo, Deliveroo, Amazon Mechanical Turk kabi raqamli platformalarni keltirish mumkin. Ular orqali haydovchilik, yetkazib berish, texnik xizmatlar, dizayn, tarjima, yozuv va boshqa ko'plab faoliyatlar amalga oshiriladi.

Platforma orqali ishlash xodimga ish joyi va ish vaqti bo'yicha erkinlik yaratadi. Ishchi bir nechta mijozlarga xizmat ko'rsatishi va kun davomida o'ziga qulay vaqtni tanlashi mumkin. Biroq bu ishlar ko'pincha rasmiy bandlik doirasiga kirmaydi. Xodim platformaning doimiy shtat xodimi emas, balki mustaqil ijrochi sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli ularning mehnat huquqlari ko'pincha himoyalangan bo'ladi.

Platforma orqali mehnat qilishda daromad ish hajmiga bog'liq. Ishchi qancha ko'p buyurtma bajarsa, shuncha ko'p daromad oladi [9]. Shu bois bu shakldagi daromad barqaror emas va ishonchli manba sifatida qaralmaydi.

Shunga qaramay, platforma mehnati zamonaviy mehnat bozorida o'z o'rniga ega. Ayniqsa yoshlar, talabalar va qo'shimcha daromad izlovchilar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Platforma orqali mehnat qilish iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytiradi, xizmatlar sektorining kengayishiga xizmat qiladi va ishchi kuchi uchun yangi bozorlarga chiqish imkonini beradi.

Ko'p funksiyali ishlar — nostandart bandlik shaklining muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bu shaklda bir nafar ishchi bir vaqtning o'zida bir nechta ish joyida yoki turli vazifalarni bajarish orqali band bo'ladi. Ko'p funksiyali ishlar, asosan, iqtisodiy ehtiyojlar, daromad yetishmasligi, mehnat bozoridagi raqobatning kuchayishi va texnologik imkoniyatlarning kengayishi sababli shakllanadi. Ushbu bandlik shaklida ishlovchi shaxs asosiy ishiga qo'shimcha ravishda ikkinchi yoki uchinchi ishni ham bajaradi. Bu ishlar bir xil sohada yoki butunlay boshqa tarmoqlarda bo'lishi mumkin.

Masalan, o'qituvchi kunduzgi vaqtda maktabda ishlaydi, kechqurun repetitorlik qiladi, dam olish kunlari esa tarjima xizmatlari bilan shug'ullanadi. Yoki bir inson ertalab ofisda, tushdan keyin esa onlayn savdo platformasida ish olib boradi.

Ko'p funksiyali ishlar orqali ishchi o'z daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi, ya'ni turli yo'nalishlardan barqaror daromad olishga harakat qiladi. Bu shakl ayniqsa ijodiy kasb egalari, frilanserlar, xizmat ko'rsatish sohalaridagi mutaxassislar, talabalar va o'z ishiga qo'shimcha daromad istaganlar orasida keng tarqalgan.

Biroq ko'p funksiyali ishlar ishchining jismoniy va ruhiy zo'riqishiga olib kelishi, mehnat samaradorligini pasaytirishi va dam olish huquqining buzilishiga sabab bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim hollarda bunday ishlovchilar ijtimoiy sug'urta, pensiya jamg'armalari, mehnat shartnomasi kabi huquqlardan mahrum bo'ladi [10]. Shunga qaramay, ko'p funksiyali ishlar zamonaviy iqtisodiy hayotda mehnat resurslaridan unumli foydalanish, iste'mol darajasini oshirish va moslashuvchan ishlash imkonini beruvchi model sifatida qaralmoqda.

Nostandart bandlik shakllari nafaqat zamonaviy texnologiyalar va mehnat bozorining moslashuvchanligini aks ettiradi, balki ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlashda ham muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ayollar, yoshlar, nogironligi bo'lgan shaxslar, qishloq aholisi kabi ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlar uchun yangi bandlik imkoniyatlarini yaratish orqali bu shakllar inklyuziv mehnat bozorining shakllanishiga zamin yaratmoqda.

Boshqa tomondan, nostandart bandlik daromad manbalarini ko'paytirish, xizmatlar tarmog'ini kengaytirish va mehnat faoliyatini ko'p yo'nalishli qilish orqali iqtisodiy diversifikatsiyani jadallashtiradi. Shu bois nostandart bandlik ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishga erishishda strategik vosita sifatida e'tirof etilmoqda.

Quyidagi jadvalda nostandart bandlik doirasida ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiya jarayonlariga bo'lgan ta'sir asosiy ko'rsatkichlar asosida taqqoslab tahlil etiladi (1-jadval).

1-jadval. Nostandart bandlik doirasida ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiya ta'siri²

Ko'rsatkich	Ijtimoiy inklyuziya	Iqtisodiy diversifikatsiya
Asosiy maqsad	Jamiyatning barcha qatlamlarini mehnat bozoriga jalb qilish	Daromad manbalarini kengaytirish va mehnat faoliyatini ko'p tarmoqli qilish
Target guruhlar (asosiy qatlamlar)	Ayollar, yoshlar, nogironligi bo'lgan shaxslar, qishloq aholisi	Barcha mehnatga layoqatli shaxslar, ayniqsa ko'p faoliyat yurituvchi ishchilar
Bandlik shakllari bilan bog'liqligi	Masofaviy ish, yarim stavkali ish, frilans, agentlik bandligi	Ko'p funksiyali ishlar, frilans, platforma-mehnat, loyihaviy ishlar
Natijaviylik mezonlari	Bandlikdagi tenglik, ijtimoiy faollikning oshishi, ijtimoiy ajratilgan qatlamlar integratsiyasi	Daromad manbalarining ko'payishi, yangi kasblar va xizmat turlarining paydo bo'lishi
Rag'batlantiruvchi omillar	Moslashuvchan ish vaqti, texnologiyalarning mavjudligi, davlat siyosati	Bozor talabi, frilans imkoniyatlari, onlayn platformalar, tashqi xizmatlar eksporti
Rivojlanish mexanizmlari	Ijtimoiy siyosat, gender siyosati, masofaviy mehnat imkoniyatlarini kengaytirish	Innovatsion tadbirkorlik, xizmatlar tarmog'ini kengaytirish, platforma iqtisodiyoti
Ijtimoiy-iqtisodiy natija	Mehnat bozorida inklyuzivlik va ijtimoiy barqarorlikka erishish	Iqtisodiy barqarorlik, daromadlarning ko'p qirrali bo'lishi va iqtisodiy o'sish
Barqarorlikni ta'minlovchi rol	Ijtimoiy adolat va imkoniyatlar tengligini mustahkamlash	Resurslardan to'laonli foydalanish va iqtisodiy xavflarni kamaytirish

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, nostandart bandlik shakllari zamonaviy mehnat bozorida ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarni jadallashtirishda muhim rol o'ynamoqda. Ushbu shakllar orqali jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, inklyuziv mehnat muhitini yaratish va zaif ijtimoiy qatlamlarning mehnat bozoriga integratsiyasini ta'minlash mumkin. Xususan, ayollar, yoshlar, nogironligi bo'lgan shaxslar va qishloq aholisi uchun moslashuvchan bandlik imkoniyatlari kengaymoqda.

Boshqa tomondan, nostandart bandlik iqtisodiy diversifikatsiyaga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, ko'p funksiyali ishlar, frilans va platforma asosidagi mehnat orqali daromad manbalari ko'paymoqda, yangi kasb va xizmat turlari shakllanmoqda. Bu esa mehnat bozorining innovatsion va moslashuvchan modelga o'tishini ta'minlamoqda.

Shuningdek, jadvalda ko'rsatilgan rag'batlantiruvchi omillar, rivojlanish mexanizmlari va natijaviylik mezonlari nostandart bandlikning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini mustahkamlaydi. Inklyuziv siyosatlar, texnologik imkoniyatlar va onlayn platformalar ushbu shakllarning faol rivojlanishini qo'llab-quvvatlamokda.

2 Muallif tadqiqotlari asosida shakllantirildi

Umuman olganda, nostandart bandlik ijtimoiy adolat, iqtisodiy ko'pqirrali o'sish va barqarorlikni ta'minlash yo'lida samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. U mehnat bozorining inklyuzivligini kuchaytirish bilan birga, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy xavflarni kamaytirishga ham xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Nostandart bandlik shakllari zamonaviy mehnat bozorining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan bo'lib, ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Ayniqsa, masofaviy ish, frilans, platforma-mehnat va ko'p funksiyali bandlik turlari orqali jamiyatdagi zaif qatlamlar — ayollar, yoshlar, nogironlar va qishloq aholisi mehnat bozoriga jalb etilmoqda. Bu holat ijtimoiy tenglik, faollik va barqarorlikni mustahkamlashda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Boshqa tomondan, nostandart bandlik shakllari mehnat faoliyatini ko'p yo'nalishtirish, daromad manbalarini kengaytirish va xizmatlar tarmog'ini diversifikatsiya qilish orqali iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlamoqda. Raqamli platformalarning kengayishi, frilans xizmatlarining eksportga yo'naltirilishi va gig iqtisodiyot modellarining ommalashuvi ushbu jarayonni tezlashtirmoqda.

Shu bilan birga, nostandart bandlikning ayrim salbiy jihatlari ham mavjud bo'lib, ular mehnat huquqlari kafolatining zaifligi, ijtimoiy himoyaning pastligi, barqaror daromad manbalarining yetishmasligi bilan bog'liq. Shu sababli ushbu bandlik shakllarini rivojlantirish bilan birga, ularni huquqiy, institutsional va ijtimoiy jihatdan tartibga solish zarurati mavjud.

Taklif etilayotgan chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:

Huquqiy me'yorlar yaratish. Nostandart bandlik shakllari uchun alohida mehnat qonunchiligi va ijtimoiy himoya tizimlarini ishlab chiqish lozim. Xususan, frilanserlar va platforma ishchilari uchun minimal kafolatlar tizimi joriy etilishi kerak.

Ijtimoiy himoya mexanizmlarini kengaytirish. Masofaviy ishlovchilar, vaqtinchalik ishchilar va boshqa nostandart bandlik ishtirokchilari uchun pensiya, tibbiy sug'urta, mehnatga layoqatsizlik nafaqalari va boshqa ijtimoiy kafolatlarni o'z ichiga olgan moslashuvchan paketlar ishlab chiqilishi lozim.

Raqamli savodxonlikni oshirish. Ayollar, yoshlar va qishloq aholisi orasida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish orqali nostandart bandlik imkoniyatlaridan foydalanish darajasini oshirish kerak.

Platforma mehnatiga soliq yengilliklari. Frilans va platforma ishchilari uchun soddalashtirilgan soliq tizimi va ro'yxatdan o'tish jarayonlarini joriy etish orqali ularni rasmiylashtirishga rag'batlantirish mumkin.

Bandlikka rag'batlantirish dasturlari. Ayollar va nogironlar uchun masofaviy ish, yarim stavkali ish va loyihaviy bandlik turlarini ommalashtirish maqsadida davlat subsidiyalari va grantlari ajratilishi lozim.

Monitoring va tahlil tizimi. Nostandart bandlik shakllari bo'yicha alohida statistik monitoring tizimi yo'lga qo'yilishi, bu esa mehnat bozori siyosatini real ma'lumotlar asosida shakllantirishga imkon beradi.

Ta'lim va malaka oshirish. Zamonaviy mehnat shakllariga mos kasb va ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadida frilanserlar, platforma ishchilari va boshqa nostandart bandlik ishtirokchilari uchun qisqa muddatli kurslar va sertifikatlash dasturlarini joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. International Labour Organization (ILO). (2016). Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects. Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_534326/lang-en/index.htm
2. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2020–2023). OECD Employment Outlook. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/employment-outlook/>
3. European Commission. (2021). The Platform Economy and Precarious Work. Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment. <https://ec.europa.eu/social>
4. Standing, G. (2011). The Precariat: The New Dangerous Class. London: Bloomsbury Academic.
5. Huws, U. (2014). Labour in the Global Digital Economy: The Cybertariat Comes of Age. New York: Monthly Review Press.
6. Xo'jayev, S. (2022). O'zbekistonda mehnat bozorining transformatsiyasi va nostandart bandlik. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 1(1), 45–52. Toshkent: TDIU.
7. Ravshanov, A. (2021). Nostandart bandlik: imkoniyat va xatarlar. Mehnat bozori tahlillari to'plami. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzuridagi ilmiy markaz. Toshkent.
8. Nazarova, G. (2021). Nostandart bandlik shakllarini huquqiy va institutsional tartibga solish mexanizmlari. PhD dissertatsiyasi. Toshkent davlat yuridik universiteti.
9. De Stefano, V. (2016). The Rise of the "Just-in-Time Workforce": On-Demand Work, Crowdwork and Labour Protection in the "Gig-Economy". Geneva: ILO Conditions of Work and Employment Series No. 71.
10. Messenger, J. C., & Ghosheh, N. (Eds.). (2010). Working time around the world: Trends in working hours, laws and policies in a global comparative perspective. Geneva: International Labour Office.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

4-Maxsus son.

Bakalavr talabalarining maqolalari to'plami

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100